
Anka
MIŠETIĆ

Geran-Marko
MILETIĆ

PRIVRŽENOST
ZAGREBU:

“domaći” i “došljaci”

U klasičnim sociološkim raspravama, kao što su, u prvom redu, Weberova i Durkheimova, "društvena pripadnost" prvi je uvjet oblikovanja/razlikovanja društvenih skupina na svim razinama (Banovac, 1998.). Povezanost s posebnom zajednicom često je udružena s ukorijenjenošću u posebnom mjestu. Koncept "ukorijenjenosti u mjestu/prostoru" opisuje jedan od načina na koji se pojedinci ili skupine smještaju u socio-kulturnom okolišu. Neki autori smatraju da "pripadnost mjestu" ili "vezanost za mjesto" (*place attachment*) može biti značajan čimbenik povezan sa spremnošću na socijalnu akciju kao i preduvjet odgovorna ponašanja u zajednici (Vaske, Kobrin, 2001.; Payton, 2003.). U domaćoj znanstvenoj literaturi sve češće se govori o "zavičajnosti" kao vezi socijalne i fizičke/prostorne dimenzije okoliša, ali i mehanizmu oblikovanja socijalnog identiteta (Dakić, 1992.; Rogić, 1997., 2000.). Ono što neko mjesto čini osobitim u odnosu na druga mjesta, može se ostvarivati na nekoliko razina. Na *funkcionalnoj* razini moguća je povezanost s mjestom jer je ono opremljeno svime što nam omogućuje da upravo tu zadovoljimo svoje potrebe, ostvarimo ciljeve i sl. U tom slučaju, primjerice, može se raditi o mjestu s dobrom socijalnom i tehničkom infrastrukturom. No, povezanost se ostvaruje i kao neposredna, *emocionalna* povezanost, koja se doživljava kroz identifikaciju s mjestom ili osjećaj identiteta. Tada je riječ o vezi čovjek-prostor, koja rezultira ugrađivanjem elemenata okoliša ili cijelog mjesta u identitet pojedinca (Payton, 2003.). Posebno je u drugom slučaju riječ o kompleksnom odnosu u kojem se okoliš doživljava i predočuje kroz simbole identiteta. J. E. Cross (2003.) ističe da je s obzirom na mjesto za koje gajimo osjećaj pripadnosti moguće razlikovati tri razine okoliša s kojima se povezujemo: (a) prirodni okoliš (more, planina, rijeka, šuma i sl.); (b) socijalni okoliš u najužem smislu (obitelj, prijatelji, profesionalne skupine, socijalne mreže); (c) izgrađeni okoliš (objekti, dijelovi grada, osobite panorame mjesta, čitavo mjesto). S druge

strane, smatra Cross, postoje i različite dimenzije povezanosti: (a) želja da se tu živi; (b) osjećaj pripadnosti; (c) identifikacija s mjestom; (d) ovisnost o mjestu te (e) očekivanja za budućnost.

Vrste ili tipovi okoliša povezani su s vrstama i intenzitetom veza koje ljudi unutar njih izgrađuju. Gradovi, osobito veliki gradovi, mjesta su u kojima se stvara specifičan tip odnosa čovjeka i izrazito artificijelnog okoliša koji ga okružuje. Riječ je, u osnovi, o klasičnim temama urbane sociologije u koje su nas uveli Simmel i *čikaška škola*, a koje su i danas predmetom rasprava, najčešće multidisciplinarnih.

U ovom radu zanima nas kako se ta povezanost s mjestom očituje u stavovima stanovnikâ Zagreba. Za tu svrhu upotrijebljeni su podatci anketnog istraživanja o urbanim aspiracijama građana Zagreba.¹ Posebno ćemo se fokusirati na dvije skupine ispitanika, nastale temeljem subjektivne procjene pripadnosti gradu. Naime, ispitanici su odgovarali na pitanje "Osjećate li se u Zagrebu domaćim ili došljakom" opredjeljujući se za jedan odgovor. Ovakva formulacija pitanja neosjetljiva je na različite vrste i intenzitete odnosa koji se stvaraju između pojedinca i grada. Štoviše, ona "prisiljava" ispitanike da se u konačnici opredijele između "pripadnosti" i "nepripadnosti", da odvagaju brojne razloge i motive te povuku crtu na bilanci svog (uvijek) kompleksnog odnosa s gradom. Stoga, premda stojimo pred dvjema skupinama, ne bi bilo razložno očekivati da su one nužno i po većini stavova različite, ili čak suprotstavljene. Riječ je o građanima koji zajedno sudjeluju na različitim razinama oživotvorenja grada. Njihov osjećaj bliskosti ili distance spram grada koji se očituje na emocionalnoj razini, ostat će na nekim drugim razinama prikriiven, nevidljiv ili nevažan. Zanimalo nas je, stoga, otkriti upravo one dimenzije na kojima se on potvrđuje kao značajan usmjerivač razlike, bez obzira na to je li ona izrazito naglašena ili se tek nazire kroz fine nijanse.

PREDMET I METODA

Metoda koju smo koristili prilagođena je prema konceptualizaciji pojma "povezanost s mjestom" kako je donosi Cross. Dakle, analizirat će se odgovori na pitanja o zadovoljstvu nekim aspektima života koji predstavljaju spomenute tri razine okoliša prema kojima se razvija povezanost, a zatim i dimenzije povezanosti s gradom.

1. Dimenzije povezanosti mjerit ćemo pomoću sljedećih varijabli:

(a) *Želja da se živi u mjestu*

Pitanje: Namjeravate li i dalje živjeti u Zagrebu?

(b) Osjećaj pripadnosti

Pitanje: Smatrate li sebe u Zagrebu "domaćim" ili "došljakom"?

(c) Očekivanja za budućnost

Pitanje: Mislite li da će vaša djeca ostati živjeti u Zagrebu ili će se odseliti?

2. Zadovoljstvo stanjem na tri razine okoliša mjerit ćemo preko izabраниh varijabli:

(a) Prirodni okoliš:

- zaštita okoliša
- gospodarenje savskom obalom

(b) Izgrađeni okoliš:

- arhitektonsko oblikovanje novih kuća
- izgradnja stambenih naselja
- obnova gradskog središta

(c) Socijalna infrastruktura:²

- opremanje grada društvenim sadržajima
- zaštita i sigurnost stanovništva
- briga o mladima i njihovoj budućnosti

Uz ova tri aspekta uvest ćemo još jedan, koji bi, smatramo, mogao biti važan za identifikaciju s gradom, a koji se odnosi na (d) *tradicijску baštinu* te obuhvaća varijable:

- čuvanje kulturne baštine
- očuvanje specifičnosti lokalnog načina života.

Osim pregleda navedenih stavova za uzorak građana Zagreba u cjelini, izvršit ćemo i nekoliko posebnih statističkih analiza da bismo utvrdili postoji li statistički značajna razlika u stavovima dviju skupina: "domaćih" i "došljaka".

INTENZITET POVEZANOSTI

Sve tri dimenzije kojima smo mjerili intenzitet veze s gradom (želja da se tu živi, osjećaj pripadnosti, očekivanja za budućnost) pokazuju da je riječ o vrlo visokom stupnju povezanosti ispitanikâ sa Zagrebom. Prvi u nizu argumenata za potkrepu ove tvrdnje jest činjenica da 90% anketiranih namjerava trajno živjeti u Zagrebu, a ako slobodnije interpretiramo odgovore, može se reći da se od samo 3% ispitanih može očekivati aktivno nastojanje da se grad napusti i da se ode živjeti drugdje (tablica 1).

Anka Mišetić,
Geran-Marko Miletić
**Privrženost Zagrebu:
"domaći" i "došljaci"**

Tablica 1.
Namjeravate li i dalje živjeti u
Zagrebu? (n=1700)

Da, namjeravam trajno živjeti u Zagrebu	89,0%
Ne, tu sam samo privremeno i nastojat ću odseliti čim to bude moguće	3,1%
Odselit ću kad ostarim ili odem u mirovinu	4,0%
Nešto drugo	3,9%
Ukupno	100,0%

Premda pitanje "Namjeravate li i dalje živjeti u Zagrebu?" podrazumijeva projekciju u budućnost jer je formulirano kao namjera, zbog naglašenog kontinuiteta kroz formulaciju "...i dalje živjeti..." ipak odražava i trenutačno raspoloženje ispitanika. No, pitanje koje se odnosi na budućnost djece potiče ispitanika na dalekosežniju projekciju, pa se iz njega, premda posredno, može iščitati u kojoj mjeri su njihova "očekivanja za budućnost" povezana sa Zagrebom (tablica 2). U ovoj dimenziji čini se da intenzitet povezanosti slabi do 71% ispitanika koji vjeruju kako će i njihova djeca živjeti u Zagrebu.

Tablica 2.
Mislite li da će Vaša djeca
ostati živjeti u Zagrebu ili će
se odseliti? (n=1307)

Vjerujem da će ostati	71,2%
Mislim da će odseliti	3,6%
Već je jedno ili više djece odselilo	7,2%
Ne znam, ne mogu procijeniti	17,1%
Ukupno	100,0%

Ipak, ako se pažljivo promotre svi ostali odgovori, najviše je neodlučnih, a tek zatim slijede oni čija su se djeca već odselila te oni koji pretpostavljaju da će im djeca otići iz grada. Svakako, još uvijek nam ostaje većina koja smatra da će u Zagrebu i dalje imati potporu obiteljske mreže, pa se može očekivati kako će se zbog toga njihova povezanost s gradom dodatno učvrstiti.

Ovakve aspiracije jasnije su ako se pogleda dobna struktura unutar skupine ispitanika koji "ne namjeravaju živjeti u Zagrebu", a u koju su uvršteni svi odgovori osim izričite tvrdnje da će "ostati u Zagrebu". Već je na prvi pogled očito da u drugoj skupini (ne žele i dalje živjeti u Zagrebu ili barem nisu u to sigurni) prevladavaju mlađi ispitanici, kojih je čak 63% u prvoj dobnoj skupini (do 29 godina). U tom smislu vjerojatno je i želja za odlaskom povezana s mladom životnom dobi. To potvrđuje i analiza hi-kvadratom (tablica 3).

	Namjerava živjeti u Zagrebu	Ne namjerava živjeti u Zagrebu
0-29	18,3%	62,9%
30-59	53,2%	29,0%
60 i više	28,5%	8,1%
Ukupno	100,0%	100,0%

p<0.01

Anka Mišetić,
Geran-Marko Miletić
**Privrženost Zagrebu:
"domaći" i "došljaci"**

Tablica 3.

Dob i namjera ostanka ili odlaska iz grada

IDENTIFIKACIJA S GRADOM

Usporedimo li odgovore o mjestu rođenja i odgovore na pitanje smatraju li sebe "domaćim" ili "došljakom", možemo formirati prvi opći zaključak da je Zagreb grad prema kojem značajna većina njegovih građana ima izražen osjećaj pripadnosti ili povezanosti. Odmah valja reći: 87% ispitanika iz uzorka doživljava se u Zagrebu "domaćim", dok se "došljacima" smatra njih 13%. Pri tome grad – očito uspješno – osvaja pridošlice, o čemu govori i podatak da se "domaćima" u Zagrebu osjeća 37,2% anketiranih više nego što ih je u Zagrebu rođeno (tablice 4 i 5).

Domaćim	86,8%
Došljakom	6,8%
Ne mogu ocijeniti	6,5%
Ukupno	100,0%

Tablica 4.

Smatrate li sebe u Zagrebu:

Zagreb	49,6%
Drugdje	50,4%
Ukupno	100,0%

Tablica 5.

Mjesto rođenja

Skupine "domaćih" i "došljaka" usporedili smo i po nekoliko obilježja: među njima nema statistički značajne razlike u stupnju naobrazbe, u pitanju zaposlenosti/nezaposlenosti, po spolu, niti po životnoj dobi.

Tek uspoređujući ove skupine s obzirom na namjeru ostanka ili odlaska iz grada, analizom testa hi-kvadrata dobili smo statistički značajnu razliku. Štoviše, razlika se pokazala značajnom i kad je riječ o osobnim namjerama i predviđanjima o ponašanju njihove djecu (tablice 6 i 7).

Anka Mišetić,
Geran-Marko Miletić
**Privrženost Zagrebu:
"domaći" i "došljaci"**

Tablica 6.
Domaći i došljaci o
namjerama ostanka u Zagrebu

	Domaći	Došljaci
Namjeravaju i dalje živjeti u Zagrebu	97,0	87,6
Ne namjeravaju dalje živjeti u Zagrebu ili nisu sasvim sigurni u to	3,0	12,4
Ukupno	100,0%	100,0%

p<0.01

Tablica 7.
Domaći i došljaci o budućnosti
svoje djece u Zagrebu

	Domaći	Došljaci
Djeca će im ostati živjeti u Zagrebu	74,5	53,8
Djeca im vjerojatno neće ostati u Zagrebu ili su se već odselili	25,5	46,2
Ukupno	100,0%	100,0%

p<0.01

Na prvi pogled vidljivo je da i oni ispitanici koji se smatraju "domaćima" kao i oni koji se drže "došljacima" u velikoj većini vežu svoju budućnost uza Zagreb. Znači li to da je Zagreb grad u kojem se uspješno formira veza s mjestom, barem na prvoj dimenziji koju smo označili "želja da se živi u mjestu"? Moguće je. No, više od toga zanima nas usporedba spomenutih skupina. Podatci ipak pokazuju statistički značajnu razliku među njima, koja sugerira da u skupini došljaka postoji stabilno veći udio onih koji ne namjeravaju ostati u Zagrebu nego što ih nalazimo u skupini "domaćih". Kad su u pitanju predviđanja vezana za budućnost njihove djece, ova razlika još se više pojačava. Na temelju toga potvrđuje se da je skupina "došljaka" manje ukorijenjena u gradu od skupine "domaćih".

Istraživanja pokazuju da se povezanost s mjestom, koja u konačnici rezultira identifikacijom s njime, ostvaruje kao rezultat akumuliranih "biografskih iskustava" povezanih s tim mjestom. To znači da dulji "boravišni staž" u nekom mjestu ima za posljedicu čvršću vezu s njime (Gieryn, 2000.). Naši podatci o "domaćima" koji brojem premašuju rođene u Zagrebu, otvaraju mogućnosti i za drukčije interpretacije povezanosti s mjestom. Oni pokazuju da se identifikacija s mjestom ne mora nužno oslanjati na *dugotrajnost* nizanja biografskih činjenica, već može naći uporište i u mnogim socijalnim i emotivnim vezama u kojima je pojedinac umrežen. Također ju je moguće tražiti i u projekcijama vlastitog identiteta, u koji se predodžba o gradu upisuje kao "izabrani zavičaj". U tom slučaju "zavičaj" više nije (samo) "rodni kraj" već postaje socijalna konstrukcija koja ima sva obilježja simbola: misterijska, ekologijska, energijska, reprezentacijska i, naposljetku, motivacijska

(Rogić, 1991., 1997.). U takvom mjestu za koje smo se opredijelili, činjenice koje proizlaze iz tvrde podloge socio-demografskih podataka nekog pojedinca (kao što je npr. mjesto rođenja), ne mogu ga ni primorati, ali ni priječiti da se osjeća "domaćim", ili naprosto da se osjeća "doma". Još jedan podatak iz istraživanja govori tome u prilog. Naime, procjene posljedica koje je imao dosadašnji razvitak grada za njihove životne uvjete i životni standard, sudaraju se s visokim stupnjem identifikacije s gradom (tablica 8).

Razvitak grada je:	
Povoljno utjecao na uvjete mog života i života moje obitelji	21,3%
Nepovoljno utjecao na uvjete mog života i života moje obitelji	15,6%
Nije imao značajnijeg utjecaja na moj život kao ni na život moje obitelji	48,4%
Ne znam, ne mogu ocijeniti	12,4%
Bez odgovora	2,4%
Ukupno	100,0%

Tablica 8.

Kakve ste koristi i štete Vi osobno imali od dosadašnjeg razvitka grada? (n=1700)

Odgovor koji je izgledao najmanje vjerojatnim – najčešće je izabran. Tvrdnja da grad u kojem se živi nema značajnijeg utjecaja na život građana, diskvalificira ga kao ozbiljnog socijalnog aktera. Na grad se, naprosto, u tom smislu, ozbiljnije "ne računa". Pa ipak, to ih ne priječi da se u njemu *ukorjenjuju*. Podatci ukazuju da se povezanost s gradom ne oblikuje nužno na funkcionalnoj razini, sukladno mogućnostima u kojima se grad pojavljuje kao servisno mjesto na kojem se "zadovoljavaju potrebe". Naprotiv, grad se preuzima (ili se ne preuzima) kao dio *priče* o vlastitom životu, pa je u tom slučaju, unatoč nezadovoljstvu nekim obilježjima života, od njega neodvojiv.

OCJENA GRADSKOG OKOLIŠA

U uvodu smo opisali koncept koji privrženost mjestu objašnjava preko tri razine okoliša: prirodne, socijalne i izgrađene ili proizvedene te kroz četvrtu razinu koja se odnosi na tradicijsku baštinu. U istraživanju urbanih aspiracija Zagrepčana nije se posebno mjerio stupanj privrženosti pojedinoj razini okoliša, već se u tom slučaju ispitanike pitalo o gradu "u cjelini". Ono što se posredno može iskoristiti za ovu raspravu jest procjena zadovoljstva stanjem i rješavanjem problema na svakoj od ovih razina. Naravno, premda ne možemo sa sigurnošću tvrditi da je procjena zadovoljstva stanjem u pojedinom gradskom sektoru nu-

žno povezana s privrženosti mjestu, ne možemo zanemariti mogući utjecaj dugotrajnog zadovoljstva ili nezadovoljstva na stupanj privrženosti. Odabrane varijable grupirali smo u četiri kategorije koje opisuju prirodni, socijalni i izgrađeni okoliš te tradicijsku baštinu. Iz tablice 9 vidljivo je da su ispitanici najzadovoljniji stanjem u sferi "izgrađenog okoliša", dok je na drugom mjestu po zadovoljstvu "tradicijska baština". Na trećem je mjestu "prirodni okoliš", a najmanje su zadovoljni stanjem "socijalne infrastrukture" (tablica 9).

Tablica 9.
Koliko ste, kao građanin Zagreba, zadovoljni rješavanjem sljedećih pitanja i problema grada? (srednja ocjena na skali 1–5, pri čemu je 1=vrlo nezadovoljan, a 5=vrlo zadovoljan)

	M
Izgrađen okoliš	3,3
Tradicijska baština	2,8
Prirodni okoliš	2,6
Socijalna infrastruktura	2,4

Najveće zadovoljstvo izraženo spram "izgrađenog okoliša" možemo protumačiti i kao prvi pokazatelj da grad djeluje kao društveni akter – poduzetnik. Osim toga, po njihovoj ocjeni, s nešto manje uspjeha, ali ipak ocjenom "dobar", vrednuje se i stanje "tradicijske baštine", što je jedno od posebno važnih uporišta za oblikovanje gradskog identiteta. Nešto je slabije zadovoljstvo "prirodnim okolišem", pri čemu treba reći da se to odnosi na upravljanje prirodnim okolišem, na pitanja zaštite i gospodarenja. Najmanju ocjenu dobila je "socijalna infrastruktura". Nedostaci u opremljenosti društvenim sadržajima značajno slabe kvalitetu življenja, ali i uvjerljivost grada kao socijalnog aktera. U ovom slučaju izostala je analiza neformalnih socijalnih mreža koja bi mogla pokazati nadoknađuju li se takvi nedostaci drugim oblicima socijalne potpore.

Ako pogledamo rezultate za svaku varijablu pojedinačno (tablica 10), na prvi pogled nema većih razlika u ocjeni rješavanja problema. Sličnost je očita i u rangu, no nije nevažno da su, u ukupnoj ocjeni, "došljaci" ipak nešto zadovoljniji.

Statistički značajne razlike u stavovima "domaćih" i "došljaka" nema samo u procjeni stanja i problema socijalne infrastrukture. Treba reći da je kod tri varijable na kojima se pokazala razlika vidljiv isti smjer odgovora – srednje ocjene ne prelaze razdjelnicu prema pozitivnim odgovorima (uglavnom ili izrazito zadovoljan) te se može reći da obje skupine ispitanika dijele slično (ne)zadovoljstvo.

Tablica 10.

Koliko ste, kao građanin Zagreba, zadovoljni rješavanjem sljedećih pitanja i problema grada:
(ocjene od 1=izrazito nezadovoljan do 5=izrazito zadovoljan)

“Domaći” (rang srednjih ocjena)	M	“Došljaci” (rang srednjih ocjena)	M
1. Obnova gradskog središta	3,7	1. Obnova gradskog središta	3,7
2. Izgradnja stambenih naselja	3,2	2. Izgradnja stambenih naselja	3,4
3. Čuvanje kulturne baštine	3,1	3. Čuvanje kulturne baštine	3,2
3. Opremanje grada komunalnom opremom (vodovod, kanalizacija, plin, asfalt i sl.)	3,1	3. Arhitektonsko oblikovanje novih kuća	3,2
3. Opremanje grada društvenim sadržajima (kulturnim i zdravstvenim objektima, školama, vrtićima i sl.)	3,1	5. Opremanje grada društvenim sadržajima (kulturnim i zdravstvenim objektima, školama, vrtićima i sl.)	3,1
6. Arhitektonsko oblikovanje novih kuća	2,9	6. Opremanje grada komunalnom opremom (vodovod, kanalizacija, plin, asfalt i sl.)	3,0
6. Održavanje grada (čistoća, fasade, zelenilo itd.)	2,9	6. Održavanje grada (čistoća, fasade, zelenilo itd.)	3,0
8. Izgradnja gradskih prometnica	2,7	8. Zaštita okoliša	2,8
9. Zaštita okoliša	2,6	8. Gospodarenje savskom obalom	2,8
10. Gospodarenje savskom obalom	2,5	8. Izgradnja gradskih prometnica	2,8
10. Zaštita i sigurnost stanovništva (zaštita od kriminala, terorizma i sl.)	2,5	11. Očuvanje specifičnosti lokalnog načina života	2,7
10. Očuvanje specifičnosti lokalnog načina života	2,5	12. Zaštita i sigurnost stanovništva (zaštita od kriminala, terorizma i sl.)	2,4
13. Izgradnja javnih parkirališta	2,3	12. Izgradnja javnih parkirališta	2,4
14. Rješavanje problema velikih industrijskih zagađivača	2,2	14. Rješavanje problema velikih industrijskih zagađivača	2,2
15. Briga o mladima i njihovoj budućnosti	1,6	15. Briga o mladima i njihovoj budućnosti	1,8
Ukupna srednja ocjena	2,6	Ukupna srednja ocjena	2,8

Zašto su ispitanici koji se deklariraju “domaćima”, pa time izražavaju i veću povezanost s gradom, kritičniji u ocjenjivanju stanja i problema? Možda je riječ o tome da oni, naprosto, postavljaju više kriterije ili pokazuju veće zanimanje i očekivanje spram grada i gradskog okoliša. No, od takvih pretpostavki za nas je u ovom trenutku važniji nalaz da zadovoljstvo rješavanjem poteškoća ili uspješnost funkcioniranja unutar pojedinih gradskih sektora nije nužno povezana sa stupnjem identifikacije s gradom. U protivnom, ne bismo u prosjeku dobili veće zadovoljstvo okolišem u skupine koja se spram njega distancira (“do-

Tablica 11.
Zadovoljstvo okolišem i
subjektivna ocjena pripadnosti
gradu?
(srednja ocjena zadovoljstva
okolišem, pri čemu je
1=izrazito nezadovoljan, a
5=izrazito zadovoljan)

	Domaći	Došljaci	p
Prirodni okoliš	2,55	2,79	<0.01
Izgrađeni okoliš	3,28	3,42	<0.05
Socijalna infrastruktura	2,39	2,46	>0.05
Tradicijski okoliš	2,76	2,92	<0.01

Premda dijele nezadovoljstvo, statistički značajna razlika potvrđuje da između dviju skupina možemo očekivati stabilnu razliku koja se očituje u ipak većem nezadovoljstvu "domaćih". Posebno je zanimljivo vidjeti na kojim se razinama okoliša zbiva taj raskorak (tablica 11). Riječ je o prirodnom okolišu koji jamči uspješno "životno mjesto". Drugo, riječ je o odnosu prema tradiciji koja se izravno veže za pitanje identiteta i, na poslijetku, riječ je izgrađenom okolišu. Sve tri razine riznica su iz koje se crpe simboli identiteta zajednice, pa je, u tom slučaju, moguća i veća osjetljivost/kritičnost u skupine "domaćih".

Istraživanje je pokazalo da se na različit način ocjenjuje grad u cjelini i dio grada u kojem se živi (šire susjedstvo). Unatoč pretežno niskim ocjenama stanja u raznim segmentima gradskog života i funkcioniranja, podatci pokazuju da su ispitanici u većini "uglavnom..." ili "vrlo zadovoljni" općim uvjetima života u naselju. Takvo zadovoljstvo može značajno pridonijeti povezanosti s mjestom. Razlog je tomu u načinu na koji se oblikuje povezanost s mjestom. Ona se, po Crossu, ostvaruje na nekoliko razina s obzirom na opseg prostora s kojim se osoba povezuje: dom/kuća, susjedstvo, cijeli grad i sl. Naše istraživanje pokazuje da se zadovoljstvo/nezadovoljstvo na jednoj razini gradskog okoliša (susjedstvo) ne prenosi nužno na grad u cjelini. S druge strane, možemo pretpostaviti da ukorijenjenost na bilo kojoj od ovih razina može osnaživati povezanost s gradom. U prilog tome govore i podatci da su građani koji se smatraju "domaćima" značajno zadovoljniji općim uvjetima života u dijelu grada u kojem žive (tablica 12).

Tablica 12.
Zadovoljstvo općim uvjetima
života u dijelu grada u
kojem žive

	Zadovoljni	Nezadovoljni
Domaći	82,4%	17,6%
Došljaci	71,3%	28,7%
Ukupno	100,0%	100,0%

p<0.01

POGLED U BUDUĆNOST

Zanimljivo je pogledati i kako su ispitanici vrednovali kriterije za poticanje budućega gospodarskog razvitka. U tablici 13 istaknute su one varijable za koje se pokazala statistički značajna razlika (metodom hi-kvadrata) među skupinama “domaćih” i “došljaka”.

VARIJABLE	SMATRAJU SE DOMAĆIMA			SMATRAJU SE DOŠLJACIMA			p
	1	2	3	1	2	3	
1. Tradicionalna sklonost stanovnika prema određenim djelatnostima	25,0	54,7	20,3	26,9	48,5	24,6	>,05
2. Mogući uspjeh na tržištu, profit	64,4	32,1	3,5	69,9	27,7	2,4	>,05
3. Ekološka prihvatljivost i čistoća djelatnosti	75,2	22,7	2,1	63,7	31,4	4,9	<,01
4. Zainteresiranost poduzetnika i mogućih ulagača za djelatnost	66,1	30,8	3,1	69,4	27,2	3,4	>,05
5. Zainteresiranost mladih za dotičnu djelatnost	66,0	30,5	3,5	64,2	32,4	3,4	>,05
6. Mogućnost korištenja domaće radne snage, bez veće potrebe zapošljavanja ljudi iz drugih krajeva Hrvatske ili inozemstva	64,8	25,6	9,6	55,2	26,4	18,4	<,01
7. Mogućnost zapošljavanja što većeg broja nezaposlenih	87,5	11,3	1,2	84,5	12,7	2,8	>,05

Analiza odgovora pokazuje vrlo malu razliku između ispitanika i s obzirom na subjektivni doživljaj pripadnosti gradu. Tako su se statistički značajnima pokazale razlike samo na varijablama: ekološka prihvatljivost i čistoća djelatnosti te na varijabli koja preferira uporabu domaće (zagrebačke) “radne snage”. “Došljaci” su ovim kriterijima pripisali manji stupanj važnosti. Njihov ravnodušniji stav, poglavito za prvi slučaj, mogao bi se objasniti i slabijom identifikacijom s mjestom, koja rezultira i nešto manjim interesom za očuvanje okoliša. Veću osjetljivost na ekološka pitanja, podsjećamo, već smo zabilježili u skupine “domaćih” (tablica 11). U drugom slučaju riječ je o stavu koji ih, kao skupinu, izravno pogađa, stavljajući ih u nepovoljan položaj u natjecanju za što bolji društveni položaj.

Tablica 13.

Koji bi, prema Vašem mišljenju, trebali biti presudni a koji manje važni razlozi za poticanje razvoja pojedinih gospodarskih djelatnosti u Vašem gradu?

1 = presudno važno;

2 = donekle važno;

3 = nevažno

SLIKA GRADA

Kako bismo utvrdili na koji način građani doživljavaju život u Zagrebu, tražili smo od njih da ocijene u kolikom stupnju su pojedine pretpostavljene karakteristike svojstvene Zagrebu. Odgovarajući tako na pitanje kakav je Zagreb za njegove građane, ponajprije nas je zanimalo utvrditi po-

stoji li razlika u doživljaju i iskustvu grada kakav se pojavljuje u Zagrepcima koji se u njemu osjećaju "domaćima" u odnosu na skupinu građana koji su se u anketi deklarirali "došljacima".

Dvanaest varijabli pomoću kojih smo nastojali dešifrirati identifikacijski predložak Zagreba odnosi se na sljedeće elemente gradskog života: životne stilove, urbane stilove, identifikaciju građana s gradom, sigurnost, ali i percepciju mogućih povlastica koje donosi život u Zagrebu.

Kada smo, dakle, ispitanike podijelili u dvije skupine po odgovorima na pitanje osjećaju li se u Zagrebu "domaćima" ili "došljacima", među njima se pokazala statistički značajna razlika u procjeni koliko su po njihovu mišljenju građani Zagreba privrženi gradu. Očekivano, skupina "domaćih" sigurnija je u "privrženost Zagrepcima svom gradu", dok su "došljaci" češće nesigurni u procjeni ("ne mogu ocijeniti"), ali i skloniji negiranju ove tvrdnje (tablica 14). Na ovakve stavove zasigurno je utjecala i projekcija vlastitog odnosa spram grada.

Tablica 14.
Privrženost Zagrepcima svom
gradu po subjektivnoj procjeni
pripadnosti gradu

	Izrazito	Donekle	Uopće ne	Ne mogu ocijeniti	Ukupno
	%	%	%	%	%
Domaći	54,5	37,0	5,5	2,9	100,0
Došljaci	47,7	35,8	8,3	8,3	100,0

$p < 0,01$

Relativno najveći udio ispitanika ulogu lokalne tradicije u životu grada drži donekle značajnom. Razlika među ispitanicima koji se smatraju "domaćima" u odnosu na one koji su se deklarirali "došljacima" najviše se očituje u dvostruko većem udjelu "došljaka" koji "ne mogu ocijeniti", ali i u nešto većem udjelu istih koji su se odlučili za negativan odgovor. Razlog tomu može biti, pretpostavimo, i u nedovoljnoj integriranosti "došljaka" u gradsku socijalnu zajednicu, zbog čega se ne osjećaju kompetentnima za procjenu ove dimenzije zagrebačkog života (tablica 15).

Tablica 15.
Velika uloga lokalne tradicije u
životu grada i subjektivna
procjena pripadnosti gradu

	Izrazito	Donekle	Uopće ne	Ne mogu ocijeniti	Ukupno
	%	%	%	%	%
Domaći	21,4	47,8	22,5	8,2	100,0
Došljaci	18,8	40,4	24,3	16,5	100,0

$p < 0,01$

Otvorenost prema novom i suvremenom karakteristična je za velike gradove i gradski mentalitet, pa proporcionalno raste s "gradskim stažem". U tom smislu kreću se i naši nalazi (tablica 16). Većina anketiranih slaže se da su Zagrepčani otvoreni prema "novom i suvremenom". Ipak, analiza je pokazala statistički značajnu razliku između tzv. "domaćih" koji se više slažu s ovom tvrdnjom od "došljaka" koji češće od njih biraju odgovor "uopće ne" i "ne mogu ocijeniti", a rjeđe potvrdne odgovore. Očekivano je da ispitanici koji se osjećaju "došljacima" i grad doživljavaju "manje propusnim" za novo, jer imaju vlastito iskustvo u nastojanju da kao "novi" stanovnici budu prihvaćeni u gradskoj zajednici.

	Izrazito	Donekle	Uopće ne	Ne mogu ocijeniti	Ukupno
	%	%	%	%	%
Domaći	33,0	52,2	10,0	4,8	100,0
Došljaci	28,4	44,5	17,0	10,1	12,9

p<0,01

Kad je riječ o izrazitoj sklonosti oponašanju načina života drugih gradova, pokazala se značajnija razlika među uspoređenim skupinama, i to tako da se ispitanici iz skupine "došljaka" češće slažu kako je ovo obilježje "izrazito" karakteristično za Zagreb, kao i da je dvostruko manji udio onih koji misle da ga ono "uopće ne" karakterizira. Moguće je objašnjenje u većoj distanci što ga ova skupina (koja se sama svrstala u "došljake") ima spram grada, za razliku od "domaćih" kojima su poznatije i vidljivije "nijanse" različitosti i koji su bolje upućeni u raznolikosti gradskog života (tablica 17).

	Izrazito	Donekle	Uopće ne	Ne mogu ocijeniti	Ukupno
	%	%	%	%	%
Domaći	12,0	36,1	41,0	10,9	100,0
Došljaci	15,6	30,7	33,9	19,7	100,0

p<0,01

I o pitanju međusobne "otuđenosti" građana statistička analiza pokazala je postojanje različitih skupina. Ispitanici koji se smatraju "došljacima" izrazitije naglašavaju ovo obilježje. Pretpostavljamo da je i krug osoba na koje su upućeni u obiteljskim, prijateljskim i drugim odnosima uži, a da su socijalne mreže u koje su uključeni još uvijek

Tablica 16.

Otvorenost Zagrepčana prema novom i suvremenom i subjektivna procjena pripadnosti gradu

Tablica 17.

Izrazita sklonost oponašanju načina života drugih gradova i subjektivna procjena pripadnosti gradu

Tablica 18.
Međusobna "otudjenost"
građana i subjektivna procjena
pripadnosti gradu

slabije nego ispitanicima koji se smatraju "domaćima" te da još uvijek kao referentne točke zadržavaju manje sredine iz kojih potječu, a kojima se ovo obilježje ne može (barem ne u drastičnom smislu) pripisati (tablica 18)

	Izrazito	Donekle	Uopće ne	Ne mogu ocijeniti	Ukupno
	%	%	%	%	%
Domaći	48,5	38,3	9,2	4,0	100,0
Došljaci	59,2	29,8	5,5	5,5	100,0

$p < 0,01$

Nije bilo značajne razlike među navedenim skupinama kada su ispitanici ocjenjivali mogućnost za ostvarenje dobrog životnog standarda, svakodnevnu životnu sigurnost, mogućnost da se u Zagrebu živi po vlastitom izboru, niti u ocjeni da je život u gradu "poseljačen", a složni su i da je za ovaj grad karakteristično miješanje životnih stilova i navika.

Kako bismo potpunije upoznali skupine za koje držimo da su više ili manje povezane s gradom, da se u većoj ili manjoj mjeri s njim identificiraju, napravili smo nekoliko dodatnih statističkih obradba podataka kojima je cilj bio dobiti uvid u osnovne, premda grube obrise njihovih profila.

Zanimalo nas je, između ostaloga, razlikuju li se po stambenim aspiracijama ispitanici koji se doživljavaju "domaćima" od onih koji se smatraju "došljacima". Stoga smo te skupine usporedili, a u tablici prikazujemo rezultate samo za ona pitanja na kojima se pokazala statistički značajna razlika.

Tablica 19.
Osjećate li se u Zagrebu
domaćim ili došljakom?/Gdje
biste voljeli stanovati?

	Domaćim	Došljakom
U naselju s formiranim gradskim ulicama	66,7	74,2
U naselju bez tipičnih gradskih ulica	33,3	25,8
$p < 0,05$		
U starijem dijelu grada s klasičnom arhitekturom	52,5	34,8
U novijem naselju s modernom arhitekturom	47,5	65,2
$p < 0,01$		
U velikom gradu	49,0	57,5
U manjem ili malom gradu	51,0	42,5
$p < 0,05$		

Kada se pogledaju razlike u stavovima "domaćih" i "došljaka", podatci pokazuju da bi moglo biti riječi o preferiranju dvaju tipova grada (tablica 19). Ispitanici koji se smatraju "domaćima" u većini slučajeva radije bi živjeli u naselju s formiranim gradskim ulicama. No, premda je takav odgovor i u većine došljaka, statistički značajnom razlikom potvrđeno je da su "došljaci" kao skupina u takvom izboru uvjerljiviji od "domaćih". Skupine su se razile na izboru između klasične arhitekture starog dijela grada i moderne arhitekture novijih naselja, kao i u izboru veličine za život poželjnoga grada. Ne bezuvjetno, ali svakako s dosta argumenata možemo ustvrditi kako "domaći" kao poželjno mjesto za život vide radije grad s atributima manjeg/srednjeg grada negoli grad s atributima velegrada. Kako je riječ o građanima Zagreba, nalaz se može pročitati i kao nostalgija za Zagrebom – zavičajnim mjestom spram sumnjičavosti prema Zagrebu-velegradu. "Došljaci", s druge strane, očekuju grad s atributima velegrada. U takvom (vele)gradu i mogućnosti za oblikovanje vlastitog građanskog identiteta za njih bi bile veće.

ZAKLJUČAK

U ovom radu analiziran je odnos stanovnika Zagreba spram njihova grada preko teorijskog koncepta "povezanosti s mjestom". Za tu svrhu korišteni su podatci iz istraživanja urbanih aspiracija građana Zagreba (2000.). Rezultati su pokazali vrlo visok stupanj povezanosti/identifikacije ispitanikâ sa Zagrebom, o čemu neposredno govori podatak da se velika većina (87%) njih u tom gradu osjeća "domaćima".

Vidjeli smo da se testiranjem razlike među skupinama "domaćih" i "došljaka" statistički značajna razlika pojavila na nekoliko varijabli. Premda je, u pravilu, riječ o intenzitetu a ne o smjeru stava, u pitanjima o razinama okoliša skupine su se ipak razdvojile pokazujući time da grad različito doživljavaju. Ta razlika izražena je u ukupnoj ocjeni prilika, ali još više nam otkriva kada gradski okoliš razdijelimo na nekoliko razina. Razvrstane po subjektivnom osjećaju pripadnosti na "domaće" i "došljake", skupine su se značajno razlikovale i u stambenim aspiracijama, i u procjenjivanju privrženosti građana svom gradu, uloge lokalne tradicije u životu grada, otvorenosti novom i suvremenom, sklonosti oponašanju drugih gradova te međusobnoj otuđenosti građana.

Primjenom prilagođenoga koncepta "povezanosti s mjestom" (Cross, 2003.) potvrdilo se da se veza s mjestom oblikuje preko nekoliko razina okoliša: socijalne, prirodne, artificijelne.

Također se pokazalo da mjesto koje se doživljava kao *dom* (mjesto u kojem smo *domaći*) ne mora biti, s funkcionalnog stajališta, idealno, pa čak ni optimalno mjesto. Veza s mjestom vjerojatnije će se oblikovati na *emocionalnoj* nego na *funkcionalnoj* razini, pa se i identifikacija s mjestom može očekivati više kao "želja" nego kao funkcionalna ovisnost temeljena na potrebi.

BILJEŠKE

¹ Podatci na kojima ćemo temeljiti ovaj rad dio su opsežnog istraživanja urbanih aspiracija građana Zagreba, provedenog u travnju 2000. godine za potrebe Gradskog zavoda za planiranje razvoja i zaštitu čovjekovog okoliša. Za tu svrhu primijenjena je metoda anketnog upitnika na slučajnom uzorku od 1700 ispitanika.

² U ovom radu govorimo o socijalnoj infrastrukturi, a ne o socijalnom okolišu jer se navedene varijable ne odnose na obiteljske, profesionalne i druge veze koje čine formalne ili neformalne socijalne mreže.

LITERATURA

- Banovac, B. (1998). *Društvena pripadnost, identitet, teritorij: sociološko istraživanje regionalne pripadnosti u Istri*. Rijeka: Pravni fakultet.
- Cross, J. E. (2003). *Conceptualizing Community Attachment*. 66th Annual Meeting of the Rural Sociological Society, Montreal. Dostupno na <http://www.ruralsociology.org/annual-meeting/2003/CrossJennifer.pdf>
- Dakić, S. (1992). *Spisi o novoj zavičajnosti*. Zagreb: Turistkomerc.
- Gyerin, T. F. (2000). A Space for Place in Sociology. *Annual Review of Sociology*, 26, 463–496.
- Payton, M. A. (2003). Influence of Place Attachment and Social Capital on Civic Action: A Study at Sherburne National Wildlife Refuge. University of Minnesota.
- Rogić, I. (1997). *Tko je Zagreb?: prinos sociologijskoj analizi identiteta grada Zagreba*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Rogić, I. (2000). *Tehnika i samostalnost: okvir za sliku treće hrvatske modernizacije*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- Rogić, I.; Mišetić, A.; Štambuk, M. (2000). *Urbane aspiracije građana Zagreba: istraživački izvještaj*. Zagreb: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar.
- Vaske, J.; Kobrin, K. C. (2001). Place attachment and environmentally responsible behavior. *The Journal of Environmental Education*, 32 (4), 16–21.